

Петрова І.В.
докторка культурології,
професорка, КНУКіМ

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК РЕФЛЕКСИВНА НАУКА: ПОГЛЯДИ Н. ВÖHME

В інтелектуальному просторі сучасності Н. Böhme є однією з вагомих постатей у питаннях становлення й розвитку культурології як міждисциплінарної наукової парадигми. У його наукових розвідках «Vom Cultus zur Kultur(wissenschaft): Zur historischen Semantik des Kulturbegriffs», «Orientierung Kulturwissenschaft: Was sie kann, was sie will» (спільна праця з Matussek P. та Müller L.), «Was ist Kulturwissenschaft?», культура концептуалізується як динамічна система, увиразнена в символічних, тілесних, матеріальних формах, а культурологія – як рефлексивна наука, що покликана виявляти неявні структури сенсу в суспільстві й обґрунтовувати приховані механізми виробництва значень.

У своїх дослідженнях Н. Böhme використовує два терміни:

- культурологія (в однині, розуміється як відокремлена й самостійна дисципліна із власною ідентифікацією, теоритичним підґрунтям, дослідницькою проблематикою, методологічними засадами й предметами вивчення);

- культурології (у множині, застосовується як термін-«парасолька», що є синонімом гуманітарних та соціальних наук). Множинна культурологія покликана «звільнити дисципліни філософського факультету від ідеалістично-духовної традиції» [3, 5], що супроводжує розвиток німецької науки з початку ХХ ст. у контексті «об'єктивованого вираження духу» (Geist) і вивчається шляхом застосування герменевтичних методів (мовоцентрична модель аналізу). Унаслідок «культурного повороту» відбувається переусвідомлення суті та

покликання культурології, що передбачає відхід від ідеалістичної моделі (культура як «саморозвиток духу») й вивчення в її межах культурних інтеракцій.

Як зазначає учений, культурологія «відмовляється від цих інтелектуально-філософських імплікацій, визначаючи культурні об'єкти у найзагальнішому сенсі як (матеріальні та символічні) практики, а не як інтелектуальні свідчення» [5]. Ці методологічні зміни дозволяють залучати до культурологічних розвідок фактографічні, історико-соціальні, системно-функціональні підходи, що, своєю чергою, призводить до зближення культурології з іншими науками: етнологією, історією, філософією, антропологією тощо. Тобто, культурологія, на думку Н. Вöhme, є особливою формою інтелектуального аналізу, здатною пояснити ті феномени культури (символи, знаки, тілесність, ритуали), формування яких відбувається неявно (das Implizite).

Грунтуючи свої дослідження на здобутках Е. Cassirer, німецький учений розвиває ідею про те, що символи, міфи, фетиші є модусами оформлення нашого досвіду, через які суспільство конструює реальність. У цьому контексті культурологія є рефлексивною наукою, яка не описує культуру як набір феноменів, а досліджує механізми виникнення сенсів; аналізує неочевидне, неусвідомлене, неявне й символічне («Kulturwissenschaft fragt nicht nur, was ist, sondern wie etwas Bedeutung gewinnt») [5].

У своїх дослідженнях дослідник наголошує на тому, що культурологія виникла у відповідь на кризу гуманітарного знання. Так, поняття «культурологія» (Kulturwissenschaft), спільно із поняттями «культурна історія» (Kulturgeschichte) та «історія цивілізації» (Zivilisationsgeschichte), застосовується у науковому дискурсі Німеччини із середини ХІХ ст., проте про культурологію як самостійну академічну дисципліну ще не йдеться. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. формується змістове протиставлення між поняттями «культура» та «цивілізація», що впливає на становлення гуманітарних наук: у Німеччині культурологія тяжіє до філософії та історії ідей, тоді як у

Великобританії та Франції – сприймається як складова соціальної антропології. Протягом ХХ ст., унаслідок зламу між класичним гуманітарним знанням та новими міждисциплінарними підходами, культурологія взаємодіє з різними гуманітарними науками, перетворюючись у к. ХХ ст. на ефективний інструмент аналізу сучасних соціальних та політичних змін. Відповідно, завданнями культурології в сучасному суспільстві мають стати аналіз глобальних трансформацій культури; дослідження взаємозв'язків між традицією і сучасністю; вивчення сфери соціальних конфліктів та криз [1, 2, 6].

Таке «розширення кордонів» позбавляє культурологію привілеїв т. зв. «високої культури», роблячи «рівноцінними» релігійні, етнічні та соціальні ритуали, способи життя й дозвіллі практики, предмети матеріальної культури тощо. «Разом вони формують конструктивні рамки і способи виробництва культури» [2]. Тобто, на думку Н. Вöhme, культурологія, як постійно змінювана дисципліна, здатна не просто відображати стан культури, але й аналізувати процеси її трансформації. Ця спроможність в умовах глобалізації, цифровізації й соціальних зрушень набуває особливого покликання: не лише вивчати минуле, але й розробляти концепції для майбутнього (*Kulturwissenschaft als Modernisierungsstrategie*).

Отже, культурологія в працях Н. Вöhme постає як наука, яка здатна глибинно інтерпретувати явища культури; виявляти приховані ідентичності, політичні бажання, прогнозувати тренди. Ураховуючи синкретизм сучасної культури, джерелознавча база культурології має бути збагачена «матеріально» (завдяки залученню здобутків релігієзнавства, філології, етнології, антропології тощо) та «просторово» (культурологія охоплює міграційні рухи, форми меморіалізації, релігійні та моральні звичаї, життєві стилі, ритуальні практики, «стратегії пізнання і моделей дії в кожній точці культурного простору і в кожному мить культурної епохи» [2].

Це спонукає до осмислення викликів, що стоять перед культурологією сьогодні. Серед них учений вказує на такі: адаптація до сучасних трендів

(екологічні кризи, військові конфлікти, цифровізація); зосередження на прогнозуванні майбутніх змін, а не лише на вивченні історії; дослідження глобальних та локальних процесів у їхньому взаємодоповненні та поєднанні; вивчення культурної пам'яті та розвиток постколоніальних студій.

Н. Böhme переконаний у тому, що майбутнє культурології реалізуватиметься лише в інтердисциплінарному просторі. Проте, ця інтердисциплінарність має бути «розвиненою», адже у протилежному випадку культурологія працюватиме без конкретно визначеного предметного поля, звівши свою роль до модератора дискурсу, або «заповнювача прогалин» на межах усталених дисциплін.

Список використаних джерел

1. Böhme H. Ansichten der Kulturwissenschaft in historischer und gegenwartsanalytischer Perspektive. *Kulturwissenschaftliche Zeitschrift*. 2016. №. 1. S. 17-31.
2. Böhme H. Aufgaben und Perspektiven der Kulturwissenschaft. *Kulturwissenschaften. Konzepte, Theorien, Autoren*. München, 2007, S. 35-53.
3. Böhme H. Kulturwissenschaft. *Kulturphilosophie: Handbuch*. Stuttgart: Weimar 2012, S. 31-39.
4. Böhme H. Vom Cultus zur Kultur(wissenschaft): Zur historischen Semantik des Kulturbegriffs. *Literaturwissenschaft – Kulturwissenschaft: Positionen, Themen, Perspektiven*. Stuttgart: Metzler, 1996. С. 29-49.
5. Böhme H. Was ist Kulturwissenschaft? Eine Einführung [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.academia.edu/21802260/Hartmut_B%C3%B6hme_Was_ist_Kulturwissenschaft (дата звернення: 03.03.2025).
6. Böhme H., Matussek P., Müller L. Orientierung Kulturwissenschaft: Was sie kann, was sie will. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 2000. 255 с.